

UNUTMA BİÇİMLERİ

Marc Augé (Poitiers, 1935) antropolog. 1985-1995 yılları arasında başkanlık yaptığı EHESS'te araştırma direktörü olarak görev yapan Augé'nin gündelik yaşam mekânlarına ilişkin çok sayıda incelemesi bulunmaktadır.

Un ethnologue dans le métro (Hachette, 1986); *Domaines et Châteaux* (Seuil, 1989); *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité* (Seuil, 1992); *Paris retraversé* (J. Mounicq ile birlikte, Éd. de l'Imprimerie Nationale, 1992); *La Guerre des rêves. Exercices d'ethno-fiction* (Seuil, 1997); *L'Impossible Voyage. Le tourisme et ses images* (Rivages-Poche, 1997); *Les Formes de l'oubli* (Payot, 1998); *Le Temps en ruines* (Galilée, 2003); *Pour quoi vivons-nous?* (Fayard, 2003); *Le Métier d'anthropologue : sens et liberté* (Galilée, 2006); *Éloge de la bicyclette* (Payot, 2008); *Le Métro revisité* (Seuil, 2008); *Carnet de routes et de déroutés : septembre 2008-juin 2009* (Galilée, 2010).

Mehmet Sert 1956 yılında Niğde'de doğdu. 1982'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik Yüksekokulu'nu bitirdi. Çıraklık yıllarını (1975-1980) Aşar Timuçin'in yanında (Kavram Yayınları ve *Felsefe* dergisi); kalfalık yıllarını (1984-1989) Adnan Benk ve Selahattin Hilav'ın yanında *Gelişim Büyük Larousse Ansiklopedisi* tamamladı. 1976'dan bu yana Fransızcadan çeviriler yapan Sert, 1991'den beri serbest çevirmen olarak çalışıyor.

Marc Aug 'nin
YKY'deki kitapları

Yaşsız Zaman - Kendi Etnolojini Yapmak (2017)

Evsiz Bir Adamın Güncesi (2018)

Unutma Biçimleri (2019)

MARC AUGÉ

Unutma Biçimleri

Çeviren
Mehmet Sert

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5336
Cogito - 243

Unutma Biçimleri / Marc Augé
Özgün adı: Les formes de l'oubli
Çeviren: Mehmet Sert

Kitap editörü: Korkut Erdur
Düzeltili: Filiz Özkan

Kitap tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Otosanayi Sitesi Yeşilce Mah. Donanma Sok.
No: 16 Seyrantepe - Kağıthane / İstanbul
Telefon: (0 212) 281 64 48
Sertifika No: 12168

Cevriye temel alınan baskı: Rivages poche Petite Bibliothèque, 2001
1. baskı: İstanbul, Nisan 2019
ISBN 978-975-08-4466-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2017
Sertifika No: 12334
© 1998, 2001, Editions Payot & Rivages

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Giriş • 7
Anımsama ve Unutma • 9
Anlatı Olarak Yaşam • 26
Unutmanın Üç Figürü • 47
Unutma Görevi • 73

Giriş

Unutmak, toplum için olduğu kadar birey için de bir zorunluluktur. İçinde bulunulan zamanın, şu anın ve bekleyişin tadına varmak için unutmayı bilmek gerekir; ancak unutmak bellek* için de bir ihtiyaçtır: Uzak geçmişe ulaşabilmek için yakın geçmişi unutmak gerekir. Bu fikir, zamanın düzenlenmesi üzerine küçük bir inceleme sayılabilecek bu kitabın çıkış noktasını oluşturuyor.

Bu incelemeyi üç bölümlük bir ders biçiminde tasarladım. Ama, gerçek anlamda bir ders söz konusu değil ve birilerine ders vermek gibi bir niyetim de yok. Aslında bu tarz, okura daha dolaysız bir şekilde seslenmemi sağlayacak. Böyle bir konuda okurdan daha çok şey bekliyorum: Bana yalnızca kulak vermesini değil, benimle işbirliği yapmasını istiyorum; onu, öne sürdüğüm şeyleri ne ölçüde doğru bulduğunu kendi deneyimlerine dayanarak değerlendirmeye çağırıyorum.

İlk “ders”te psikanalistlerle tartışıp “belleksel iz” kavramı ve anı ile unutma arasındaki ilişki üzerinde duracağız. İkinci dersimizde, antropologlar ve filozoflarla bir söyleşi söz konusu olacak; burada her yaşamın bir anlatı tarzında yaşandığı varsayımını irdeleyeceğiz. Üçüncü dersteysen, bazı romancıların yardımıyla unutmanın üç figürünü inceleyeceğiz: Geriye dönme, erteleme ve yeniden başlama.

Sonuçta, bir etnolog olduğuma göre, bu üç bölümde ele alınan sorunları, kendi alan araştırmalarımla ilgili izlenimlerimden ve etnoloji literatüründen yararlanarak ortaya koyacağım. Dolayısıyla, burada tersine işleyen bir etnoloji çalışması söz konusu olacak; çünkü alışıl gelmiş çalışmalarda araştırma konusu olan kişiler soru sormazlar, soruları yanıtlarlar.

* Yaygın ve birincil anlamı “bellek” olan “la mémoire” sözcüğünü bağlamına göre, özellikle unutmaya söz konusu olduğunda “anımsama” sözcüğüyle karşılıklıdır (ed. n.).

Anımsama ve Unutma

Daha söze girmeden, konudan biraz uzaklaşmayı göze alacak ve açmayı düşündüğüm tartışmanın terimlerini aşama aşama kesinleştirecek bazı başlangıç saptamaları belirleyeceğim. Öncelikle, bir açıklama yapmadan şunu söylemem gerekir: Hiç de ender karşılaşmadığımız ya da yapmacıklı olmayan kimi sözcükler, düşünce için kaçınılması gereken tuzaklar oluşturur. Demek istediğim şu: Bu sözcükler yüzyıllardır pek çok ve her türden düşünceyi tuzağa düşürmüştür; onları özgür bırakan ihtiyatsız kişiler, bu düşüncelerin göz alıcı, gürültülü ve fırladık kanat çırpışlarıyla hislerini ve zihinlerini bulandırmasına yol açabilirler.

Aslında, hepimiz her gün birçok düşünceyi özgür bırakıyoruz: Hocalar, filozoflar, incelemeler kaleme alan lise ya da üniversite öğrencileri; siyasetçiler, gazeteciler ve daha birçokları, zamanlarını sözcüklerle oynayarak geçiriyorlar ve çoğu kez, düşüncelerini bilerek ya da bilmeyerek salıveriyorlar. Düşüncelerin yerleşik yaşamı sevdikleri doğrudur, ama bizim ülkemizde bile, uzun zamandır artık neredeyse hepsi evcilleşmiş olmalarına rağmen, vahşi yanlarını az da olsa korumuşlardır. Kanatlarını ısıtır ısıtmaz ve gün ışığıyla birlikte canlanır canlanmaz, bir an önce onları barındıran, koruyan ve gizleyen sözcüklere dönmek isterler. Belki de onlar gece kuşlarıdır. Bu mümkündür, zaten pek çok kişi de buna inanmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki, mesleği düşünmek olan, düşünce kuşlarıyla uğraşa uğraşa bir düşünce yetiştiricisi haline gelen kişilerin ilk öğrendiği şey, bunlara karşı dikkatli yaklaşılması gerektiğidir, çünkü bazıları insanı ısıtır. Mesleği düşünmek olan kişi, onları canlarını acıtmadan yuvadan çıkartmayı, onlara anestezi uygulamayı, onları gözlemlemeyi ve serbest bıraktığında hangi yöne uçtuklarını, hangi düşüncelerin

yanına konduklarını ve hangi sözcüklere sığındıklarını gözle-riyle takip etmeyi öğrenmelidir; çünkü salıverilen bir düşünce, yanlışlık, şaşkınlık ya da yakınlık sonucu, pekâlâ ilk önce yerleşmiş bulunduğu sözcükten farklı bir sözcüğe iltica edebilir. Düşüncelerin bir sözcükten öbürüne kaymasının sanılandan çok daha yaygın ve çok daha köklü bir olay olduğu, dolayısıyla yukarıda işaret ettiğim sınıanabilir koşullardan bağımsız olduğu bugün artık inkâr edilmiyor.

Etnoloji bizi bu noktada aydınlatabilir, çünkü bize uzak toplumlar, gözlemciye sayısız yeni sözcükler sunmaktadır. Ancak etnoloji, uzun zamandır ve her zamankinden de çok bugün, kolayca giderilemeyecek bir sıkıntı yüzünden çaresiz kalmış bulunuyor. Kavim-merkezcilik (*ethnocentrisme*) ve daha ziyade kavim-merkezcilik korkusu etnolojinin elini kolunu bağlamış durumda. Bu kavim-merkezcilik korkusuna saygı göstermek gerekir. Başkalarının düşüncelerini, vahşi de olsalar köleleştirmekten ya da özgünlüklerini küçümseyerek kendimize uydurmaktan kaçınmak gerektiğini savunan bu tavrın da aynı saygıyı görmeyi hak ettiği bir gerçektir. Ama onun her zaman doğru yolu göstermediği de ortada: Kendi topraklarımızda doğmuş düşüncelerin egzotik sözcüklere sığınmadıklarını söyleyemeyeceğimiz gibi, bunun tersini, yani uzaklardan gelmiş düşüncelerin bize ait sözcüklere saklanmadıklarını da söyleyemeyiz (büyük düşünce göçleri konusunda birtakım genel varsayımlar bulunmakla birlikte, her şeyi bildiğimizi iddia edecek durumda değiliz); gene aynı şekilde, asıl ilginç olan da budur, başkalarının kullandığı sözcüklere gizlenmiş düşüncelerin –kara, sarı ya da kırmızı ırktan kişilere ait olan ve bizi cezbeden ya da eğlendiren düşüncelerin– bizim iklimlerimizde yaşayan düşüncelerle karşılaştırılmayacağını, hatta bizimkilerden farklı oldukları için ve farklı oldukları ölçüde, bize ait düşünceleri tıpkı bir insanı çıldırturcasına harekete geçirmek ya da uyandırmak ve içine girdikleri sözcüklerden dışarı uğratmak –bir bakıma kapıyı açmak

ve ne olduğunu görmek için dışarı çıkmak– gücünden yoksun bulduklarını da söylemeyiz. Sözcüklerden korkmayalım: Düşüncelerimizin damarına basmalıyız, üstelik başkalarının düşünceleri bu konuda bize yardımcı olabilir!

İçindeki düşünceyi ya da düşünceleri dışarı çıkartmak üzere bir sözcüğü açmanın en iyi yolu onu çevirmeye çalışmaktır (unutmadan söylemeliyim ki, tek bir sözcüğün, hakkında fazla bir şey bilmediğimiz ve birbirine çok benzemesi hiç de gerek-meyen çeşitli eşleşmelerden oluşmuş bir düşünceler dizisini barındırması sık rastlanır bir durumdur). Çeviri, herkesin bildiği gibi, bir haritacılık çalışmasına benzer. Her doğal dil, dünyanın üzerine (dış dünyanın ya da ruhun iç dünyasının üzerine) sözcükler serpiştirmiştir; bunlar sınırlar çizer, ama bu sınırlar bir dilden öbürüne farklılıklar gösterir. Çalاکalem bir çeviri sonucu bir sözcüğün yerine bir başkasını koyarsanız, sürprizlerle karşılaşabilirsiniz: Birinci sözcükte yaşayan düşünceler ikinci sözcükte yaşayamaz; sözcük düşüncelere ya çok bol ya da çok dar gelir. Kötü çeviriler, uygun sözcüklerin kullanılmamış olması yüzünden yatağından taşan, havada yüzen ya da birbirinin boğazına sarılan düşüncelerle doludur ve bütün iyi çevirmenler bilirler ki, başkalarının düşüncelerini dile getirebilmek için, üzerinde çalışılan dillere bağlı olarak, çeviride bazı sözcükleri eklemek ya da bazı sözcükleri atmak gerekir.

Başkalarının düşüncelerindeki bu kıskırtıcı güç, doğru-dan doğruya, sınırlar sorunuyla, her dilin gerçekliğe dayattığı anlamsal kesitlendirme sorunuyla bağlantılıdır. Basit, hatta basitleştirici bir örnek vermek gerekirse, Monte Kristo Kontu Edmond Dantès'in şu sözünü anabiliriz: “Beklemek ve ümit etmek” (“*Attendre et espérer*”). Fransızcada, bekleyiş ile umut arasında ayırım yaparız –ama bazen, çoktandır beklediğimiz bir kişinin sonunda çıkıp geldiğini gördüğümüzde, bir sevgi ve ironi vurgusuyla birlikte “*Je t’espérais!*” (“Seni(n) (gelmeni) ümit ediyordum”) dediğimiz de olur–; oysa Kastilya dilinde böyle

bir ayrım yoktur. Beklemek, ümit etmektir. Sözcüklerin yerini değiştirdiğimizde de anlamı aynı kalan ya da pek az değişen iyimser bir denklem söz konusudur burada: Ümit etmek, beklemektir. Ancak, klasik trajediyi yaratmış bir ülkede bekleyişi umuttan ayırt etmemek, doğrusu zor bir şeydir. Bazılarının payına Don Quijote ile yeldeğirmenleri düşerken, bazılarının payına da Phèdre ile üveyoğlu düşer!

Bazı Afrika dillerinde, aynı sözcük hem kan gibi belli bir maddeyi (şu anda sözcükler aklıma gelmiyor...) hem de ruhsal bir gücü ya da “kerte”yi belirtmektedir; üstelik, söz konusu güç ya da “kerte”, tam olarak baş bölgesinde yer alır ve bu bölgeden ayrılmaya ya da oraya yeniden dönmeye yatkın olması, çeviri açısından aşılması güç sorunlar yaratır. Ayrıca bu tasarım ya da gösterim bize duygusal ya da düşünsel yönden o kadar yabancı ya da uzak olmadığı için, onu fazlaca rahat bir şekilde kabul etmek eğilimindeyiz. Bu noktada Freud herhalde ruhsal aygıtı kendisinden çok önce tasarlamış pek çok Afrikalı topluluğun başvurduğu “topikler”i (“yapılar”ı) incelemeye büyük önem verirdi. Her gece düş büyücüleri tarafından harekete geçirilen bu tözselleştirilmiş ya da maddeselleştirilmiş güç bölgeleri, ilk gözlemcileri şaşırtmıştı. Ancak kavim-merkezcilik (ondan söz etmenin tam zamanı), daha doğrusu misyonerlerin ve etnologların –psikanalizin izlerini taşıyan– indirgemeci kavim-merkezcilikleri işte bu noktada zararlı olmaya başladı. Bu zarar, yalnızca birilerinin “koruyucu melek” diye çevirdiği şeyi öbürlerinin “üstben” diye çevirmesinden kaynaklanmaz (bu adlandırma kendi konumunu kolayca belirlemek ve saf yerine konmamak için yapılmış oldukça kaba bir değerlendirmenin sonucudur). Aynı zamanda, herkesin, zihni bedenle, ruhsallığı da hareketle eş tutan bir maddeciliği, sanki sözleşmiş gibi göz ardı etmesinden ya da bu yaklaşımı yöresel bir özellik, “inanç”, “batıl itikat” saymasından kaynaklanır; oysa, bu fazla aceleci sözcük hokkabazları, bu iyice miyop ya da kendileriyle fazlaca

meşgul sözcük yetiştiricilerince ihmal edilen düşüncelerin en dikkate değer bölümü oradadır.

Gerçekten de, bizim düşüncelerimizi uyarabilecek ya da harekete geçirebilecek olanlar, bu ya da buna benzer düşüncelerdir. Başka bir örnek: Kuzey Amerika yerlilerinin dilleri ve anlayışlarıdır. Bu yerliler bir düşte olup bitenleri, uyanıkken olup bitenlerin devamı sayarlar. Dolayısıyla, uyanıklık ile düş birbirinin devamı olarak düşünölmüş ve aynı anlatının içine sokulmuştur; ama böyle bir anlatıyı tam olarak ancak geceleyin yaşadıklarını sabahleyin bütün ayrıntılarıyla anımsayabilecek kadar güçlü ve berrak bir zihne sahip olanlar, yani en büyük şamanlar yeniden kurabilirler. Mohave yerlileri üzerinde çalışan Georges Devereux¹, bizimkinden bütünüyle farklı bir düşünme tarzının, kendi kategorilerimizi nasıl tartışma konusu haline getirdiğini ve bunların yeniden tanımlanmasına olanak sağladığını çok iyi göstermiştir.

Düşlerden edinilen deneyim, Mohave yerlilerinin ayinleri, davranışları ve sözlerinde dile gelen evren kuramının esasını oluşturur. Devereux'nün de belirttiği gibi, Mohavelerin düşlerle ilgili gözlemleri zekice ve sistematiktir; bu gözlemler, çarpıtıcı niteliğini kendilerinin de kabul ettiği hatalar ve bulanıklıklar konusundaki gözlemlerine belli bir tutarlılık kazandırmaktadır. Mohavelerin düşle olan yakın ilişkileri onları nevrozuların ve psikozuların ruhsal süreçlerini, "normal" düş faaliyetinde de kendini gösteren itkilerin aşırı şekilleri olarak değerlendirmeye yöneltmiştir. Avrupalılar, kendi "psikoz çekirdek"lerini dikkate almaktan kaçınırlar, bunun en iyi kanıtı düşlerini unutmaya istekli olmalarıdır, oysa bu durum Mohaveler açısından kabul edilemez bir şeydir. Devereux'nün de söylediği gibi, yöntem konusunda Mohavelerin bize öğreteceği bir şey yoktur (onların yöntemi "doğaüstücü"dür ve düşlerle çarpıtmaların gözlenme-

1 Georges Devereux, *Ethnopsychiatrie des Indiens mohaves*, Paris, Éd. Synthéolabo, 1996.